

MEVCUT DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE ZORUNLU ARABULUCULUKTA YETKİ^(*)

Doç. Dr. Ayşe KILINÇ^(**)

ÖZET

Hukukumuzda arabuluculuğa ilişkin ilk defa 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) ile düzenleme yapılmıştır. Buna göre, arabuluculuk ihtiyari bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak hukukumuzda girmiştir. Ancak önce iş uyuşmazlıkları bakımından, sonra ise ticari uyuşmazlıklar ve tüketici uyuşmazlıkları bakımından arabuluculuğa başvurulmuş olması dava şartı olarak kabul edilmiştir. Yine son düzenlemelerle, kira uyuşmazlıkları ve diğer bazı uyuşmazlıklar da zorunlu arabuluculuk kapsamına dahil edilmiştir. Dolayısıyla, hukukumuzda arabuluculuk hem ihtiyari hem de birtakım uyuşmazlıklar bakımından zorunlu bir uyuşmazlık çözüm yöntemine dönüşmüştür. HUAK m. 18/A hükmü ile dava şartı arabuluculuk bakımından uygulanacak genel bir düzenleme yapılmıştır. Belirtilen maddede, arabuluculuğun zorunlu olduğu uyuşmazlıklarda yetkiye ilişkin hükümler de yer almaktadır. Buna göre, zorunlu arabuluculukta yetkiye ilişkin düzenlemelerin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan mahkemenin yetkisine ilişkin düzenlemelere paralel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada ise mevcut düzenlemelerden yola çıkılarak, zorunlu arabuluculukta yetki konusu ele alınacaktır. Bu bağlamda, yetkili arabuluculuk bürosu, arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz, itirazın incelenmesi, itiraz hakkında karar ve kararın sonuçları konuları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Arabuluculuk, Zorunlu Arabuluculuk, Yetki, Yetkili Mahkeme, Yetkili Arabuluculuk Bürosu.

^(*) DOI: 10.33432/ybuhukuk.1287502 - **Geliş Tarihi:** 25.04.2023 - **Kabul Tarihi:** 23.05.2023.

^(**) Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı, Afyon-Türkiye,

E-posta: kilincayse1983@hotmail.com; Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-4420-0082>.

VENUE IN MANDATORY MEDIATION IN THE CONTEXT OF CURRENT REGULATIONS

ABSTRACT

For the first time in Turkish law, mediation was regulated by the Law No. 6325 on Mediation in Civil Disputes. Accordingly, mediation has entered our law as an optional dispute resolution procedure. However, initially for labor disputes, and then for commercial and consumer disputes, the application to mediation was accepted as a condition for litigation. Again, with the latest regulations, lease disputes and some other disputes have also been included within the scope of mandatory mediation. Therefore, in Turkish law, mediation has turned into both a voluntary and a mandatory dispute resolution method for certain disputes. Article 18/A of the Law on Mediation in Civil Disputes established a general regulation to be applied in terms of mediation as a condition for litigation. The mentioned article also includes rules on venue in disputes where mediation is mandatory. Accordingly, it is concluded that the regulations on venue in mandatory mediation are parallel to the regulations on the venue of the court in the Code of Civil Procedure. In this study, based on the current regulations, the issue of venue in mandatory mediation will be discussed. In this context, the geographically competent mediation office, objection to the venue of the mediation office, examination of the objection, verdict on the objection and the consequences of the verdict will be evaluated.

Keywords

Mediation, Mandatory Mediation, Venue, Geographically Competent Court, Geographically Competent Mediation Office.

GİRİŞ

Medenî yargı veya -bir hukuk alanını ifade etmek bakımından- yaygın kullanımıyla medenî usûl hukuku, özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin ilke ve kuralların düzenlediği yargılama hukukunun bir alt türüdür. Diğer bir ifadeyle, medenî usûl hukukunun çözümünü düzenlediği uyuşmazlıkların temelinde taraf iradesinin egemen olduğu özel hukuk ilişkileri yer aldığından, bu tür uyuşmazlıkların çözümünde mahkeme yargılaması -dava-dışında birçok alternatif uyuşmazlık çözüm yolları da bulunmaktadır¹. Her ne kadar dava, temel ve geleneksel bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak karşımıza çıksa da uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü bakımından en son başvurulması gereken bir uyuşmazlık çözüm yolu olması gerekir². Nitekim, davaya alternatif olarak geliştirilen³ birçok uyuşmazlık çözüm yolu ortaya çıkmıştır⁴. Bun-

-
- ¹ **Azıklı Arslan, Betül** (2018) Medenî Usûl Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk, Ankara, Yetkin, s.23; **Pekcanitez, Hakan** (2017) “Medenî Usûl Hukukuna İlişkin Genel Bilgiler”: Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. I, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.1-75, s.10.
- ² **Özekes, Muhammet** (2017) “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları”, Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. III, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.2801- 2846, s.2806; **Pekcanitez**, s.9-10; Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının, dava yolu yerine başvurulacak yöntemler oluşturduğu hakkında bkz. **Özbek, Mustafa Serdar** (2013) Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, Yetkin, s.132.
- ³ Arabuluculuk faaliyeti sonunda taraflar anlaşamadıklarında dava yoluna başvurabileceklerinden, arabuluculuğun yargılamaya değil, davaya alternatif bir yol olduğu ifade edilmektedir. Bkz. **Azıklı Arslan**, s.28.
- ⁴ Davaya alternatif olarak çıkan uyuşmazlık çözüm yöntemleri olarak; müzakere, tarafsız ön değerlendirme, kısa duruşma, vakıaların tespiti, kısa jüri yargılaması, hakim kiralama, uzlaştırma ve arabuluculuk, arabuluculuk-tahkim olarak belirtilebilir. Bu konuda bkz. **Azıklı Arslan**, s.26; **Ekmekçi, Ömer/Özekes, Muhammet/Atalı, Murat/Seven, Vural** (2019) Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, 2. Baskı, İstanbul, On İki Levha, s.9-16; **Kısmet Kekeç, Elif** (2014) Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, 6325 Sayılı Kanuna Göre Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Adalet, s.18-22; **Özekes, Pekcanitez Usûl** (2017), s.2809-2812; **Tanrıver, Süha** (2022) Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Arabuluculuk, Tümüyle Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Bası, Ankara, Yetkin, s.35; Müzakere, arabuluculuk ve dava yolu şeklinde özetlenen üç aslı ve öncelikli uyuşmazlık çözüm usûlü yanında, bu usûllerin ortak özellikleri ile geliştirilen karma uyuşmazlık çözüm usûlleri bulunduğu hakkında bkz. **Özbek**, s.122, ayrıca bu konuda ayrıntılı olarak bkz. **Özbek**, s.116-124.

lardan biri de arabuluculuk çözüm yoludur⁵. Arabuluculuk, en genel ifadesiyle, uyuşmazlığın, tarafsız bir üçüncü kişinin katılımıyla, çeşitli müzakere yöntemleri kullanılarak tarafların kendi belirledikleri usûl⁶ ve çözümlere göre çözüldüğü bir yoldur⁷. Nitekim, hukukumuzda arabuluculuğa ilişkin temel düzenleme niteliğinde olan 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) m. 2/b’de arabuluculuk; “*Sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, tarafların çözüm üretmediklerinin ortaya çıkması hâlinde çözüm önerisi de getirebilen, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi*” olarak tanımlanmıştır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, arabuluculuk gönüllülük esasına dayanan ihtiyari bir uyuşmazlık çözüm yoludur⁸. 6325 sayılı HUAK ile başlangıçta yalnızca ihtiyari olarak kabul edilen arabuluculuk, zaman içerisinde yürürlüğe giren düzenlemeler ile ihtiyari olmasının yanı sıra zorunlu⁹ olarak da uygulanmaya başlanmıştır¹⁰.

⁵ Arabuluculuk yolunun, üçüncü kişinin katılımıyla yürütülen alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri arasında en sık başvurulan yol olduğu hakkında bkz. **Azıklı Arslan**, s.26; **Özbek**, s.555; **Taşpolat Tuğsavul, Melis** (2012) Türk Hukukunda Arabuluculuk (6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Çerçevesinde), Ankara, Yetkin, s.21.

⁶ Arabuluculuğun mahiyeti itibariyle anlaşmaya dayalı bir usûl olduğu ve temel ilkelerin daima aynı olmakla birlikte, arabuluculuğun tek tip bir usûl olmadığına ilişkin olarak bkz. **Özbek**, s.557.

⁷ Arabuluculukla ilgili öğretilerde yapılan tanımlar için bkz. **Azıklı Arslan**, s.27; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s.17-18; **Kısmet Kekeç**, s.23-26; **Özbek**, s.555-556; **Özekes, Pekcanitez Usûl** (2017), s.2813; **Tanrıver** (2022), s.43; **Taşpolat Tuğsavul**, s.26-27.

⁸ **Azıklı Arslan**, s. 50; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s.28; **Kısmet Kekeç**, s.23, s.70; **Özbek**, s.556, s.1019; **Özekes, Pekcanitez Usûl** (2017), s.2818; **Tanrıver** (2022), s.65; **Taşpolat Tuğsavul**, s.126; **Yazıcı, Çiğdem** (2020) “Türkiye’de Arabuluculuğun Gelişimi”, Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi, C:9, S:2, s.313-352, s.324-325.

⁹ Zorunlu arabuluculuk modellerinin esas olarak üç kategoriye ayrıldığı; ilk olarak yasal düzenlemelerle dava açılmadan önce tarafların arabuluculuğa başvurmasını ön şart olarak kabul eden sistem, ikinci olarak mahkeme tarafından sevk edilen arabuluculuk olan isteğe bağlı, ihtiyari olarak tanımlanan zorunlu arabuluculuk modeli, üçüncü olarak ise yargılama masraflarının olumsuz etkisi sebebiyle kabul edilen yarı mecburi zorunlu arabuluculuk modeli olduğu ve bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Öznumcu, Seda** (2016) “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısın-

Hatta zorunlu arabuluculuğa ilişkin kabul edilen son düzenlemelerle, hukukumuz bakımından zorunlu arabuluculuğun neredeyse kural haline gelebileceği yönünde bir eleştiriyi ifade etmek de yanlış olmaz¹¹. Dolayısıyla, HUAK'ın “*Dava Şartı Olarak Arabuluculuk*” başlıklı beşinci bölümünün, “*Dava şartı olarak arabuluculuk*” kenar başlıklı m. 18/A'da arabuluculuğun dava şartı olarak düzenlendiği hallere ilişkin genel bir hüküm kabul edilmiştir¹². Buna göre, özel

dan Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bir Bakış”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C:74, S:2, s.807- 842, s.808-809; Ülkemizde kabul edilen zorunlu arabuluculuk yöntemi, dava şartı arabuluculuktur. **Azıklı Arslan**, s.32; *Özkes*'e göre, yapılan düzenlemelerde zorunlu arabuluculuk kavramı kullanılmamakta, önce arabulucuya başvuru zorunluluğu dava şartı şeklinde ifade edilmektedir. Ancak uyumsuzluğun taraflarının dava açmak istemeleri halinde, bu yönde iradeleri olmasa bile, mecburen arabulucuya başvurmaları gerekmektedir. **Özkes, Muhammet** “Zorunlu Arabuluculuğun Hak Arama Özgürlüğü ve Arabuluculuk İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi “Zorunlu Arabuluculuğa Eleştirel Bir Yaklaşım”: Erdoğan, Ersin (Editör), Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, 6-7 Aralık 2018, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, s.116; *Atalı*'ya göre de zorunlu arabuluculuk modelinin adının dava şartı arabuluculuk şeklinde ifade edilmesi, onun mahiyetini değiştirmemekte ve getirilen sistemde arabulucuya başvurunun zorunlu kılınması, onu asla teknik ve teorik anlamda bir dava şartı yapmamakta; olsa olsa dava engeli mahiyeti taşımaktadır. **Atalı, Murat** “Zorunlu Arabuluculuğun Yargılama Hukuku Bakımından Ortaya Çıkarıldığı Sorunlar”: Erdoğan, Ersin (Editör), Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, 6-7 Aralık 2018, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, s.138 dn. 3; *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven* ise arabuluculuğa başvuru zorunluluğunun gerçek ve teknik anlamda bir dava şartı olmadığını, arabuluculuğa başvuru zorunluluğunun dava şartından daha çok sınırlı bir düzenlemeye sahip olan ilk itirazlara daha çok benzediğini; ancak mevcut düzenleme karşısında, kanunda belirtilen uyumsuzluklarda arabuluculuğa başvurunun dava şartı olarak kabulü ve ona göre uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu konuda bkz. **Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven**, s.153-154.

¹⁰ Arabuluculuğa başvurunun arabuluculuğa elverişli tüm uyumsuzluklar için ihtiyari olmasının kanunun yürürlüğe girdiği 22 Haziran 2013 tarihinden 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2018 tarihine kadar devam ettiğine ilişkin olarak bkz. **Yazıcı**, s.325.

¹¹ *Tanrıver*, dava şartı arabuluculuğun, uygulama alanının genişletilmesinin ve genel bir dava şartı haline getirilmesine çalışılmasının sağlıklı ve doğru bir yaklaşım biçimi oluşturmayıp, özel bir dava şartı olan arabuluculuğun genel bir dava şartı haline getirilmesinin HMK'daki genel dava şartları arasına yeni bir dava şartının eklenmesi sonucunu doğuracağını ifade etmektedir. Bkz. **Tanrıver** (2022), s.145.

¹² Ancak hukukumuzdaki zorunlu arabuluculuğa ilişkin düzenlemelerin, yalnızca arabuluculuk sürecinin başlatılması bakımından kabul edildiğini; dolayısıyla, sürecin devamında ve sona ermesinde geçerli olmadığını altını çizmek gerekir. Bu konuda bkz. **Azıklı Arslan**, s.139; **Tanrıver** (2022), s.144.

kanunlarda¹³ arabuluculuğa başvurulması dava şartı olarak kabul edilmişse, arabuluculuk sürecinin nasıl işleyeceği belirtilen hükümde düzenlenmiştir. İşte belirtilen hükmün sekizinci fıkrasında, arabuluculuk sürecinde yetkiye ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. Bu bağlamda, arabulucu görevlendirmesini yapan arabuluculuk bürosunun yetkili olup olmadığı hususunun arabulucu tarafından kendiliğinden dikkate alınıp alınmayacağı, yetkiye yapılan itirazın usûlü, itirazın incelenmesi, karara bağlanması ve sonuçları ilgili hükümde belirtilmiştir.

Ayrıca hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesine ilişkin her türlü arabuluculuk faaliyeti ile arabuluculuğa ilişkin usûl ve esasları düzenlemek amacıyla kabul edilen HUAK Yönetmeliği¹⁴'nin ikinci kısımda “*Dava Şartı Olarak Arabuluculuk*” başlıklı ikinci bölümünün “*Dava şartı olarak arabuluculukta arabuluculuk faaliyeti*” kenar başlıklı m. 25/4'te de arabuluculukta yetkiye ilişkin HUAK'ta yer alan hükme paralel bir düzenleme getirilmiştir.

Öncelikle, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nda ve Yönetmelik'te hem ihtiyari hem de zorunlu ya da kanunî ifadesiyle dava şartı arabuluculuğa¹⁵ ilişkin düzenlemelerin yer aldığını ifade etmek gerekir. Ancak yu-

¹³ Dava şartı arabuluculuğa ilişkin ilk özel düzenleme 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu m. 3 ile kabul edilmiştir. Sonrasında ise sırasıyla, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu m. 5/A, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 73/A hükümleri ile çeşitli uyuşmazlıklar bakımından dava şartı arabuluculuk kabul edilmiştir. Son olarak 5.4.2023 tarih ve 32154 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7445 sayılı Kanun'un m. 37 ile 6325 sayılı HUAK'a m. 18/B eklenerek; kiralanan taşınmazların 2004 sayılı Kanuna göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler hariç olmak üzere, kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, taşınır ve taşınmazların paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, 23/6/1965 tarihli ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunundan kaynaklanan uyuşmazlıklar, komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar zorunlu arabuluculuk kapsamına dahil edilmiştir.

¹⁴ Resmî Gazete: 2.6.2018 tarih ve 30439 sayı.

¹⁵ Kanunda ve Yönetmelikte “*dava şartı olarak arabuluculuk ifadesine*” yer verilmiş olsa da, biz çalışmamızda hem yukarıda dn. 9'da belirttiği gibi, ülkemizde kabul edilen zorunlu arabuluculuk yönteminin dava şartı arabuluculuk olması hem de kavramın dava şartı arabuluculuk olarak ifade edilmesinin, zorunlu arabuluculuk niteliğini değiştirmemesi sebebiyle, çalışmanın başlığında da yer aldığı üzere, “*zorunlu arabuluculuk*” kavramını kullanmayı uygun bulmaktayız.

karıda belirttiğimiz yetkiye ilişkin düzenleme, yalnızca dava şartı olarak kabul edilen arabuluculuk için geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, ihtiyari arabuluculukta belirtilen hükümlerin uygulanması söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu çalışmada (dava şartı olarak kabul edilen) zorunlu arabuluculukta yetki konusu ele alınacaktır. Bu bağlamda, Kanun'da ve Yönetmelik'te yer alan düzenlemelerden yola çıkılarak yetkinin nasıl belirleneceği, yetkisizlik iddiası ve incelenmesi ile sonuçları, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

I. YETKİLİ ARABULUCULUK BÜROSU

Arabuluculuk süreci de tıpkı dava ve diğer uyuşmazlık çözüm yollarında olduğu gibi bir başvuru üzerine başlayacaktır. Davada, maddî hukuktan doğan bir hakkı ihlal edilen veya ihlal tehdidi altında olan kimse, hukukî korunma talebi ile devletin yetkili makamları olan mahkemelere başvurarak bu süreci başlatır¹⁶. Mahkemeden hukukî korunma talep ederek, dava sürecini başlatan bu kimse ise “davacı” olarak karşımıza çıkar¹⁷. HUAK m. 18/A'da arabulucuya başvurunun dava şartı olarak düzenlendiği durumlara ilişkin arabuluculuk süreci ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Belirtilen düzenlemeden yola çıkarak, arabuluculuğun dava şartı olarak kabul edildiği zorunlu arabuluculuk hallerinde de bu sürecin davacı tarafından başlatılması gerekecektir. Nitekim, HUAK'ta davacının arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılamadığına ilişkin son tutağın aslını veya arabulucu tarafından onaylanmış bir örneğini dava dilekçesine eklemek zorunda olduğu belirtilmiştir (HUAK m. 18/A, 2).

Zorunlu arabuluculuğun kabul edildiği hallerde, davacının mevcut uyuşmazlıkla ilgili dava açabilmesi için arabuluculuk faaliyetine başvurmuş ve bu başvuru sonunda anlaşmaya varılamamış olması gerekir. Zorunlu arabuluculuk sürecinde başvuru ise uyuşmazlığın konusuna göre yetkili mahkemenin bulunduğu yer arabuluculuk bürosuna, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne yapılacaktır (HUAK m. 18/A, 4). Belir-

¹⁶ Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder/Taşpınar Ayvaz, Sema/Hanağası, Emel (2022) Medenî Usûl Hukuku, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara, Yetkin, s.287.

¹⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.287.

tilen düzenlemeden, arabuluculuk başvurusunun arabuluculuk bürosuna, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise büronun görevini yapmakla görevlendirilen mahkeme yazı işleri müdürlüğüne yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Buna göre, zorunlu arabuluculuk başvurusu için belirlenen yetki kuralının, uyuşmazlığın çözümünde yetkili mahkemenin belirlenmesi için kabul edilen yetki kuralı ile paralel olduğunu söylemek gerekir¹⁸.

Mevcut düzenlemeye göre, yetkili arabuluculuk bürosu için yetkili mahkemenin tayini gerekeceğinden, öncelikle mahkemelerin yetkisine ilişkin kurallara bakmak gerekir. Buna göre, mahkemenin yetkisine ilişkin düzenlemeler Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 5 ile 19 arasında kabul edilmiş ve mahkemenin yetkisine ilişkin diğer kanunlarda yer alan yetkiye ilişkin hükümlerin saklı olduğu da belirtilmiştir (HMK m. 5). Mahkemelerin yetkisine ilişkin genel kural niteliğindeki olan HMK m. 6'ya göre, genel yetkili mahkeme, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir. O halde, genel yetkili mahkeme, davalının dava açıldığı tarihteki yerleşim yerine göre belirlenecektir. Buna göre, zorunlu arabuluculuk faaliyetinde başvuru sahibinin (ileride açılacak davada davacı), genel yetki kuralı gereğince, karşı tarafın (ileride açılacak davada davalı) başvurusunun yapıldığı sırada (ileride açılacak davada dava açıldığı tarihte) yerleşim yerinde bulunan arabuluculuk bürosuna veya büro yoksa görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne başvurması gerekir. Karşı tarafta birden fazla kimse varsa (kanunda davanın sebebine göre davalıların tamamı hakkında ortak yetkili bir mahkeme belirtilmedikçe), bunlardan birinin yerleşim yerindeki mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvuru yapılabilir (HMK m. 7/1).

HMK'da genel yetki kuralının yanı sıra birçok özel yetki kuralı da kabul edilmiştir¹⁹. Hatta bu özel yetki kurallarının bir kısmı da kesin yetki kuralıdır.

¹⁸ **Budak, Ali Cem** (2019) "Ticari Davalarda Dava Şartı Olarak Arabuluculuk", *Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi*, C:15, S:42, s.25-40, s.28; **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s.161.

¹⁹ HMK m. 10'da sözleşmeden doğan davalarda yetki, HMK m. 11'de mirastan doğan davalarda yetki, HMK m. 12'de taşınmazın aynından doğan davalarda yetki, HMK m. 15'te sigorta sözleşmelerinden doğan davalarda yetki, HMK m. 16'da haksız fiilden doğan davalarda yetki örnek gösterilebilir.

Buna göre, yetkinin kesin olmadığı hallerde, davacı genel veya özel yetkili mahkemelerde dava açmak bakımından serbesttir²⁰. Bununla birlikte, bir uyuşmazlık bakımından kesin yetkili bir mahkeme belirlendiyse, kesin yetkinin dava şartı olması sebebiyle, davanın kesin yetkili olarak kabul edilen mahkemede açılması gerekir²¹. Aksi halde mahkeme yetkili olup olmadığı kendiliğinden dikkate alınarak, yetkisizlik kararı verecektir²². Ancak zorunlu arabuluculuk başvurusu bakımından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Şöyle ki, aşağıdaki²³ bölümde ele alacağımız üzere, zorunlu arabuluculuk faaliyetinde arabuluculuk bürosunun yetkili olup olmadığı hususu arabulucu tarafından kendiliğinden dikkate alınmayıp, karşı tarafın itirazı ile ileri sürülebilir. Dolayısıyla, zorunlu arabuluculuk başvurusu bakımından yetkinin kesin olarak belirlendiği bir uyuşmazlıkta, esas olarak başvuru sahibinin kesin yetki kuralına göre belirlenen mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvurması gerekli ise de, başvuru sahibinin HMK'ya göre kabul edilen kesin yetkili mahkemenin yanı sıra genel veya özel yetkili mahkemelerin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürolarına

²⁰ **Akkan, Mine** (2017) "Mahkemeler", Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. I, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.109-337, s.279; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayyavz/Hanağası**, s.231; **Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin** (2022) Medeni Usûl Hukuku, 5. Bası, Ankara, Yetkin, s.180; **Görgün, Şanal/Börü, Levent/Kodakoğlu, Mehmet** (2022) Medeni Usûl Hukuku, Tamamen Değiştirilmiş ve Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara, Yetkin, s.114; **Karademir Aydemir, Dilek** (2019) Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisi, 2. Baskı, Ankara, Adalet, s.97-98; **Kuru, Baki/Aydın Burak** (2022) İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usûl Hukuku Ders Kitabı, 7. Baskı, Ankara, Yetkin, s.63; **Pekcanitez, Hakan/ Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet** (2022) Medeni Usûl Hukuku Ders Kitabı, 10. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.75.

²¹ **Akkan, Pekcanitez Usûl**, s.293; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayyavz/Hanağası**, s.244; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s.195; **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s.119-120; **Karademir Aydemir**, s.97-98; **Kuru/Aydın**, s.63; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s.77; **Tanrıver, Süha** (2021) Medeni Usûl Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Bası, Ankara, Yetkin, s.261.

²² **Akkan, Pekcanitez Usûl**, s.320; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayyavz/Hanağası**, s.255; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s.196; **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s.125; **Karademir Aydemir**, s.109; **Kuru/Aydın**, s.75; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s.83; **Tanrıver** (2021), s.274-275.

²³ Bkz. aşağıda II başlıklı bölüm.

başvurması da mümkündür²⁴. Ancak bu durumda, karşı tarafın kesin yetki kuralına göre belirlenen arabuluculuk bürosuna başvurulmadığı için yetki itirazında bulunabileceğini unutmamak gerekir. Örneğin; can sigortalarında, sigorta ettirenin, sigortalının veya lehtarın leh veya aleyhine açılacak davalarda onların yerleşim yeri mahkemesi kesin yetkili olarak kabul edilmiştir (HMK m. 15/2). Bu bağlamda, can sigortası ile ilgili bir zorunlu arabuluculuk başvurusunun da sigorta ettirenin, sigortalının veya lehtarın yerleşim yeri mahkemesinin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna yapılması gerekir. Ancak başvuru sahibi, kesin yetkili mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvurmayıp, genel yetkili mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvurduğu takdirde, karşı taraf arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz etmediği sürece, arabuluculuk bürosu yetkili olarak kabul edilecektir.

Zorunlu arabuluculukta yetkili büronun belirlenmesi bakımından aynı durum, uyuşmazlık için kesin yetkili bir mahkemenin kabul edilmediği durumlarda da geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, başvuru sahibi, böyle bir uyuşmazlıkta, genel veya özel yetkili mahkemelerin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürolarından birine başvurmak bakımından serbesttir. Örneğin; kira sözleşmesinden doğan bir uyuşmazlık bakımından davacı, HMK m. 6'ya göre, genel yetkili mahkemede dava açabileceği gibi, HMK m. 10'da düzenlenen özel yetki kuralı gereği, sözleşmeden doğan davalarda, sözleşmenin ifa edileceği yerdeki mahkemede de dava açabilir. Bu bağlamda, bu tür bir uyuşmazlık için zorunlu arabuluculuk başvurusu bakımından da aynı esas kabul edilecek; başvuru sahibi ya karşı tarafın yerleşim yerindeki ya da sözleşmenin ifa edileceği yerdeki arabuluculuk bürosuna başvurabilecektir.

Yine başvuru sahibinin, yetkili mahkemenin taraflar arasında yapılan yetki sözleşmesi ile belirlendiği durumlarda da, yetki sözleşmesine göre yetkili olduğu kabul edilen mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvurur-

²⁴ Kesin yetki kuralının mevcut olması durumunda, yalnızca kanunda düzenlenen yetkili mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosunun yetkili kabul edileceğine ilişkin olarak bkz. **Koçyiğit, İlker/Bulur, Alper** (2019) Ticari Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk, 1. Baskı, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını, s.50; **Doğar, Mehmet** (2020) "Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk Süreci": Adıgüzel, Selminaz (Editör), İstanbul, Legal, s.169-202, s.181.

bileceğini belirtmek gerekir²⁵. Bu durum özellikle Türk Ticaret Kanunu (TTK) m. 5/A uyarınca kabul edilen ticari uyuşmazlıklarda karşımıza çıkabilir. Zira, kanun koyucu yetki sözleşmesinin yalnızca tacirler veya kamu tüzel kişileri arasında yapılabileceğine kabul etmiştir (HMK m. 17)²⁶.

Zorunlu arabuluculuğun kabul edildiği uyuşmazlıklar bakımından özel kanunlarda arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin düzenlemeler yapılmışsa, öncelikle bu özel düzenlemelere göre yetkili büronun belirlenmesi gerekir²⁷. Bu duruma örnek, İş Mahkemeleri Kanunu (İMK) m. 3'teki düzenlemedir. Belirtilen hükme göre, kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır (İMK m. 3/1). Aynı maddenin beşinci fıkrasında ise yetkiye ilişkin bir hüküm yer almaktadır. Buna göre, başvuru karşı tarafın, karşı taraf birden fazla ise bunlardan birinin yerleşim yerindeki veya işin yapıldığı yerdeki arabuluculuk bürosuna, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne yapılır (İMK m. 3/5). Belirtilen düzenlemeden, iş uyuşmazlıklarındaki zorunlu

²⁵ Bu durumda taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, başvurunun yalnızca sözleşme ile belirlenen mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna yapılacağı hakkında bkz. **Koçyiğit/Bulur**, s.50; **Doğar**, s.181; Kanımızca; tarafların yaptıkları yetki sözleşmesinin münhasır olduğu; diğer bir ifadeyle, HMK m. 17 uyarınca, taraflar aksini kararlaştırmadığı için yalnızca yetkili kıldıkları mahkemede davanın açılması gerekeceği bir yetki sözleşmesi durumunda da, başvuran tarafın sözleşmede belirlenen mahkeme dışında diğer özel ve genel yetki kurallarına göre belirlenen mahkemelerin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürolarına başvurusu mümkündür. Zira, arabuluculuk bürosunun yetkisizliği yalnızca karşı tarafça ileri sürülebilen bir itirazdır. Dolayısıyla, karşı taraf yetki sözleşmesi ile kesin olarak yetkili kılınan mahkemenin bulunduğu yer dışındaki arabuluculuk bürosuna yapılan bir başvuruya karşı yetki itirazında bulunmayabilir.

²⁶ **Akkan, Pekcanitez Usûl**, s.305-306; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s.247; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s.192; **Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol** (2022) *Medenî Usûl Hukuku*, 6. Bası, İstanbul, Filiz, s.61-62; **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s.129; **Kuru/Aydın**, s.72; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s.80; **Tanrıver** (2021), s.266.

²⁷ Zorunlu arabuluculukta; önceliğin varsa o konudaki özel hükümlerin, sonra HUAK'taki zorunlu arabuluculuğa ilişkin hükümlerin ve zorunlu arabuluculukta özel veya genel hüküm yoksa da arabuluculuğa ilişkin temel hükümlerle genel-ihiyari arabuluculuğa ilişkin hükümlerin dikkate alınacağı ve aynı kuralın iş uyuşmazlıklarında da geçerli olduğuna ilişkin olarak bkz. **Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven**, s.171-172.

arabuluculuk başvurusu bakımında belirlenen yetki kuralının, iş uyuşmazlıklarındaki yetkili mahkemeyi²⁸ belirleyen kuralla paralellik gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır²⁹.

HMK m. 5'te, diğer kanunlarda yer alan yetkiye ilişkin hükümlerin saklı olduğu belirtilmiştir. Buna göre, zorunlu arabuluculuk kapsamındaki bir uyuşmazlık için özel kanunî düzenlemelerle yetki kuralı kabul edilmiş olabilir. Bu özel düzenlemelerden biri olan Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 73/5'te yer alan yetki kuralına göre, tüketici davaları, tüketicinin yerleşim yerinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesinde de açılabilir. Buna göre, zorunlu arabuluculuk kapsamında olan bir tüketici uyuşmazlığında başvuru sahibi, HMK'da düzenlenen genel ve özel yetki kurallarına göre belirlenen arabuluculuk bürolarının yanı sıra TKHK m. 73/5 uyarınca, tüketicinin yerleşim yerinin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna da başvuru yapabilir.

II. ARABULUCULUK BÜROSUNUN YETKİSİNE İTİRAZ

Arabulucuyu görevlendirecek olan arabuluculuk bürosunun yetkisinin mahkemelerin yetkisine ilişkin kurallara göre belirlendiğinden bahsettik (HUAK m. m. 18/A, 4). Ancak arabulucu kanunda kabul edilen yetki kurallarına göre belirlenen arabuluculuk bürosu tarafından görevlendirilmezse, arabuluculuk bürosunun yetkisizliği gündeme gelecektir³⁰. Arabuluculuk bürosunun yetkisizliği iddiasının nasıl ileri sürüleceği ve inceleneceğine ilişkin düzenleme HUAK m. 18/A, 8'de yer almak-

²⁸ İMK'nın "yetki" kenar başlıklı m. 6/1 ve 2'deki yetki kuralına göre, iş mahkemelerinde açılacak davalarda yetkili mahkeme, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesi ile işin veya işlemin yapıldığı yer mahkemesidir. Davalı birden fazla ise bunlardan birinin yerleşim yeri mahkemesi de yetkilidir.

²⁹ **Azaklı Arslan**, s.151; **Korkmaz, Ezgi** (2020) "İş Hukukunda Dava Şartı Arabuluculuk: Güncel Sorunlar ve Tartışmalar", *Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi*, C:16, S:47, s.861-928, s.883; Ancak belirtilen düzenlemenin adeta mahkemelerin yetkisinde olduğu gibi, büroların yetkisini de sınırladığı hakkında bkz. **Erdoğan, Ersin** (2017) "7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nda Öngörülen Zorunlu Arabuluculuk ve Hak Arama Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi", *İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, C:14, S:55, s.1211-1242, s.1218.

³⁰ **Azaklı Arslan**, s.152.

tadır³¹. Buna göre, arabulucunun görevlendirmeyi yapan büronun yetkili olup olmadığını kendiliğinden dikkate alamayacağı; karşı tarafın en geç ilk toplantıda, yetkiye ilişkin belgeleri sunmak suretiyle arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edebileceği düzenlenmiştir. Zira, uyuşmazlık bakımından yetkili büro arabuluculuğa başvuran tarafın yazılı beyanına göre belirleneceğinden, arabuluculuk bürosunun da yetki konusunu kendiliğinden dikkate alması mümkün olmayacaktır³². Bu durumda, zorunlu arabuluculuk faaliyetinde de yetkisizlik iddiasının, yetkinin kesin olmadığı davalarda olduğu gibi karşı tarafça ileri sürülebilir bir itiraz olarak kabul edildiğini ifade etmek gerekir³³. Nitekim, HMK m. 19/2 uyarınca, yetkinin kesin olmadığı davalarda, yetki itirazının, cevap dilekçesinde ileri sürülmesi gerekir. Belirtilen düzenlemeye göre, davalı tarafından ileri sürülebilir yetki itirazı, yetkinin kesin olmadığı davalara ilişkindir³⁴. Zira, yetkinin kesin olduğu davalarda, mahkeme yetkili olup olmadığını davanın sonuna kadar kendiliğinden araştırmak zorunda olduğundan (HMK m. 19/1), bu tür davalarda yetki bir dava şartıdır (HMK m. 114/1, ç). O halde kanun koyucu davada, kesin yetki ve kesin olmayan yetki kurallarına göre bir ayırma gitmiş; yetkinin kesin olmadığı hallerde yetkisizliği davalı tarafça ileri sürülebilir bir itiraz olarak kabul etmesine rağmen, yetkinin kesin olduğu hallerde ise yetkisizliği bir dava şartı olarak düzenlemiştir. HUAK m. 18/A, 8'deki düzenlemeye baktığımızda, aynı sonucun zorunlu arabuluculuk bakımından kabul edildiğini söylemek mümkün değildir. Zira, zorunlu arabuluculukta yetkisizlik, hem yetkinin kesin olduğu uyuşmazlıklarda hem de yetkinin kesin olmadığı uyuşmazlıklarda yalnızca karşı tarafça ileri sürülebilir bir itirazdır³⁵.

³¹ HUAK m. 18/A, 8'de düzenlenen yetkiye ilişkin hüküm, iş uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuğu düzenleyen İMK m. 3/9'da da kabul edilmiştir. Her iki hükmün içeriği de aynı olduğundan, iş uyuşmazlıklarındaki zorunlu arabuluculukta yetki itirazı bakımından aynı esaslar geçerli olacaktır.

³² Doğan, s.181; Koçyiğit/Bulur, s.50.

³³ Öğretide *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven*'e göre, belirlenen yetkinin mutlak emredici (kamu düzenine ilişkin) bir yetki olmadığı ifade edilebilir. Bkz. *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven*, s.161.

³⁴ Akkan, Pekcanitez Usûl, s.320; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.251; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s.195; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s.124; Karademir Aydemir, s.109; Kuru/Aydın, s.75; Pekcanitez/Atalay/Özkes, s.83; Tanrıver (2021), s.262-263.

³⁵ Koçyiğit/Bulur, s.54.

Uygulamada, arabulucunun, görevlendirmeyi yapan büronun yetkili olup olmamasını kendiliğinden dikkate alamamasının ve büronun yetkisizliğinin ancak karşı tarafça ileri sürülebilecek olmasının zorunlu arabuluculuk sürecini uzatabilmesi mümkündür. Ancak yine de kanımızca; mevcut düzenleme isabetli gözükmemektedir. Zira, arabuluculuk bürosu yetki kurallarına göre yetkisiz olsa da, karşı tarafın bunu önemsemeyerek, sürecin bir an önce sonuçlanmasını istemekte menfaati bulunmaktadır. Şöyle ki; arabulucunun kendiliğinden arabuluculuk bürosunun yetkisiz olduğunu dikkate alabildiğini varsaydığımızda, arabulucunun kendisinin yetkisizlik kararı vermesi söz konusu olacak (veya yetkisizlik iddiasını incelemesi için dosyayı mahkemeye gönderecek) ve arabuluculuk süreci yetkili olarak belirlenen arabuluculuk bürosunun görevlendireceği arabulucu ile tekrar başlayacaktır. Oysa zaten bu tür uyuşmazlıklarda arabuluculuğun dava açılmadan önce zorunlu olarak başvurulmuş bir yol olması ve tarafların anlaşamaması durumunda davanın açılacağı düşünüldüğünde, süreç bir hayli uzamaktadır. Ayrıca arabuluculuk, bir yargılama faaliyeti değildir; yargılama dışı bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Buna göre, arabuluculuk faaliyetinde, davada olduğu gibi, mahkemenin yetkisinin taraflar bakımından önemli olduğu keşif gibi tahkikat işlemlerinin yapılması söz konusu olmaz³⁶. Dolayısıyla, arabuluculuk bürosunun yetkisizliği, taraflar bakımından mahkemenin yetkisizliği kadar önemli olmayabilir. Zira, büro yetkisiz de olsa karşı taraf buna itiraz etmediğinde arabulucunun görevine devam etmesi, sürecin uzamaması ve bir an önce sonuçlanması bakımından daha önemlidir. Kaldı ki, davada bile yetkinin kesin olmadığı hallerde, yetki itirazının davalı tarafından ileri sürülmesi gerekirken, zorunlu arabuluculuk bakımından yetkisizliğin arabulucu tarafından kendiliğinden dikkate alınması gereken bir husus olarak düzenlenmemiş olması yerinde olmuştur.

III. YETKİ İTİRAZINDA USÛL

HUAK m. 18/A, 8'de, karşı tarafın en geç ilk toplantıda yetkiye ilişkin belgeleri sunmak suretiyle arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edebileceği

³⁶ Arabuluculuk sürecinin işleyişinde hukuk kuralları, deliller ve delil değerlendirilmesinin daha geri planda olduğu hakkında bkz. **Tanrıver** (2022), s.47.

düzenlenmiştir. Buna göre, arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz etmek isteyen karşı tarafın bu itirazını yapabileceği süre sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, kanundaki “*en geç ilk toplantıda*” ifadesinden, yetki itirazının ilk toplantı gününde de ileri sürebileceğini kabul etmek gerekir. Ancak ilk toplantı başladıktan sonraki toplantılarda artık yetki itirazının yapılabilmesi mümkün değildir. Yetki itirazının en geç ilk toplantıda ileri sürülebileceği düzenlendiğinden, yetki itirazına ilişkin bu sürenin hak düşürücü süre olduğunu kabul etmek gerekir. Zira, ilk toplantıdan sonra yapılan yetki itirazı dikkate alınmayacak ve arabulucuyu görevlendiren büro yetkisiz olsa bile arabuluculuk faaliyeti devam edecektir³⁷. Ayrıca yetkinin kesin olmadığı davalarda da ileri sürülen yetki itirazı bir ilk itiraz olarak düzenlenmiş olup (HMK m. 116/1, a), yetki itirazına ilişkin süre hak düşürücü bir süredir³⁸. Buna göre, davalının yetki itirazını cevap dilekçesinde ileri sürmesi gerekir (HMK m. 19/2).

Kanun koyucunun yetki itirazının ileri sürülebilmesi bakımından azami bir süre öngörmesi kanımızca yerinde olmuştur. Böylece, arabuluculuk faaliyetinin sonuçsuz kalmasının önüne geçilmiştir. Ayrıca, zorunlu arabuluculukta kabul edilen yetki itirazına ilişkin hak düşürücü sürenin, yetkinin kesin olmadığı davalarda ileri sürülebilir yetki ilk itirazına ilişkin kabul edilen hak düşürücü süreye ilişkin düzenleme ile uyumlu olduğunu da belirtmek gerekir.

HUAK m. 18/A, 8’de, yetki itirazı yapılırken yetkiye ilişkin belgelerin sunulması yetkiye itiraz edilebileceği düzenlenmiştir. Belirtilen hükümden, yetki itirazında bulunan karşı tarafın, yetkisine itiraz ettiği büronun yetkisiz olduğunu ve kendince yetkili olduğunu iddia ettiği büronun yetkili olduğuna ilişkin belgeleri sunması gerektiğini anlamak gerekir³⁹. HUAK Yönetmeliği m. 25/4’te ise yerleşim yeri ve işin yapıldığı yere ilişkin belgenin sunulmasından bahsedilmiştir. Ancak belirtilen hükmün, yalnızca iş uyuşmazlıklarındaki yetkili arabuluculuk bürosunun belirlenmesine ilişkin yetki kuralı ile ilgili olduğunu ifade edebi-

³⁷ Bulur/Koçyiğit, s.55.

³⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.251-252; Kuru/Aydın, s.75; Pekcanıtez/Atalay/Özekes, s.263.

³⁹ Ekmekçi/Özekes/Atalı/Seven, s.161-162.

lizir. Zira, hukukumuzda zorunlu arabuluculuğa ilişkin ilk düzenleme İMK’da iş uyuşmazlıkları bakımından yapıldığından, (HUAK m. 18/A, 8’den önce kabul edilen⁴⁰) yönetmelikteki hükmün iş uyuşmazlıkları ile ilgili olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim, HUAK m. 18/A, 8’de “*yetkiye ilişkin belgeleri*” ifadesi ile yönetmelikteki sınırlı düzenleme genişletilmiştir.

Kanımızca; HUAK m. 18/A, 8’de yer alan “*yetkiye ilişkin belgeleri sunmak suretiyle arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edebilir*” hükmü, yetki itirazında bulunan tarafın yetkiye itiraz ederken yetkili gördüğü büroyu belirtmesi ve buna ilişkin belgeleri sunması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Zira, yetkiye ilişkin sunulacak belgeler, yetkili büroyu belirleyen belgeler olacağından, yetkiye itiraz edilirken yetkili olduğu iddia edilen büronun belirtilmesi uygun olacaktır. Ayrıca HUAK m. 18/A, 4 uyarınca, arabuluculuk bürosunun yetkisinin belirlenmesine ilişkin kuralın, davada yetkili mahkemenin belirlenmesi ilişkin kurullarla aynı esası kabul ettiği dikkate alındığında da bu sonuca ulaşmak mümkündür⁴¹. Nitekim, HMK m. 19/2’de yetki itirazında bulunurken, yetkili mahkemenin veya birden fazla yetkili mahkeme varsa, seçilen mahkemenin bildirilmesi; aksi takdirde yetki itirazının dikkate alınmayacağı düzenlenmiştir⁴².

HUAK m. 18/A, 8 uyarınca, usûlüne uygun yapılan bir yetki itirazı varsa; diğer bir ifadeyle, karşı tarafça süresi içerisinde -en geç ilk toplantıda- ve yetkili arabuluculuk bürosunun belirtildiği ve buna ilişkin belgelerin sunulduğu bir itiraz yapılmışsa, bu durumda arabulucu, derhal dosyayı ilgili sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere büroya teslim edecektir. Belirtilen hükümden, usûlüne uygun bir yetki itirazı yapılmışsa, bu itiraz üzerine karar verme yetkisi-

⁴⁰ HUAK m. 18/A hükmü, 6/12/2018 tarihli ve 7155 sayılı Kanun’un 23. maddesiyle eklenmiştir. Yönetmelik ise 2.6.2018 tarih ve 30439 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁴¹ Bkz. yukarıda I başlıklı bölüm; Nitekim, Öğretide *Budak* da HUAK m. 18/A, 8 düzenlemesinin HMK m. 19 ve m. 20 ile benzerlik arz eden düzenlemeler olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Budak*, s.28.

⁴² *Akkan, Pekcanitez Usûl*, s.323; *Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası*, s.252; *Atalı/Ermenek/Erdoğan*, s.195; *Budak/Karaaslan*, s.69; *Görgün/Börü/Kodakoglu*, s.124; *Kuru/Aydın*, s.76; *Pekcanitez/Atalay/Özekes*, s.84; *Tanrıver* (2021), s.263.

nin arabulucuda olmadığı; aksine itiraz hakkında sulh hukuk mahkemesinin karar vereceği anlaşılmaktadır. Ancak yetki itirazı süresinde ve usûlüne uygun olarak yapılmamışsa, arabulucunun bu itirazı dikkate almayarak, görevine devam edeceğini söylemek mümkündür. Nitekim arabulucunun yetki itirazı hakkında bir karar verme yetkisi yoktur.

HUAK m. 18/A, 8 hükmüne göre, yetki itirazı hakkında karar verecek olan sulh hukuk mahkemesidir. Ancak belirtilen düzenlemede “*ilgili sulh hukuk mahkemesi*”nden bahsedildiğinden, öğretide⁴³ ilgili sulh hukuk mahkemesinin, arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesi olduğu ileri sürülmektedir. Yargıtay 5. Hukuk Dairesi ise -arabuluculuk bürosunun yetkisine itirazı incelemekle yetkili sulh hukuk mahkemesini tespit ettiği- yargı yeri belirlenmesine ilişkin verdiği yakın tarihli bir kararında; HUAK Yönetmeliği m. 25/4’te görevlendirmeyi yapan büronun yetkisinin tayininde dikkate alınması gerekli kriterlerin belirlendiğini, bu yetki itirazını inceleyecek mahkemenin hangi mahkeme olduğunun açıkça belirtilmediğini ifade ederek, yetkili sulh hukuk mahkemesinin arabulucunun bağlı olduğu komisyonun bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesi olduğuna karar vermiştir⁴⁴.

⁴³ **Azıklı Arslan**, s.152 dn. 477; **Erdoğan**, s.1219.

⁴⁴ “... Dava, arabuluculukta yetki itirazına ilişkindir. Rize 1. Sulh Hukuk Mahkemesince, yetki itirazını sunan ... sicil numaralı Arabulucu ...’in İstanbul Arabuluculuk Bürosuna kayıtlı olduğu, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği 25. maddesine göre dava şartı olarak arabuluculukta, arabuluculuk faaliyetinde yetki itirazına ilişkin inceleme yapılırken mahkemece atamayı yapan büro değil görevlendirilen arabulucunun listesine kayıtlı bulunduğu komisyon dikkate alınır hükmü uyarınca Arabulucu ...’in bulunduğu komisyonun İstanbul olduğu gerekçesiyle yetkisizlik kararı verilmiştir. İstanbul Anadolu 2. Sulh Hukuk Mahkemesince ise, somut olayda Rize Komisyonundan arabulucu görevlendirildiği, görevlendirmenin Rize Arabuluculuk Bürosu tarafından yapılması sebebiyle, yetki itirazı hakkında karar verilmesi görev ve yetkisinin Rize Sulh Hukuk Mahkemesine ait olduğu gerekçesiyle yetkisizlik kararı vermiştir. 02/06/2018 tarihinde yayımlanan Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliğinin 25/4. maddesinde; “Arabulucu, görevlendirmeyi yapan adliye arabuluculuk bürosunun yetkili olup olmadığını kendiliğinden dikkate alamaz. Karşı taraf en geç ilk toplantıda, yerleşim yeri ve işin yapıldığı yere ilişkin belgelerini sunmak suretiyle adliye arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edebilir. Bu durumda arabulucu, dosyayı derhal ilgili sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere adliye arabuluculuk bürosuna teslim eder. Mahkeme, harç alınmaksızın dosya üzerinden ivedilikle yapacağı inceleme sonunda yetkili adliye

Kanımızca; HUAK m. 28/3, son cümlede yer alan “Arabuluculuk büroları, Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenen sulh hukuk hâkiminin gözetim ve denetimi altında görev yapar. Arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde bu büroların görevi, adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonunca görevlendirilen sulh hukuk mahkemesi yazı işleri müdürlüğü tarafından ilgili hâkimin gözetim ve denetimi altında yerine getirilir.” hükmü uyarınca, ilgili sulh hukuk mahkemesinin arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenen sulh hukuk mahkemesi olması gerekir. Ancak hangi arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesinin yetkili olacağı sorusunun cevabı ise, arabulucuyu görevlendiren arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesidir. Zira, HUAK m. 18/A, 5’te, arabulucunun, komisyon başkanlıklarına bildirilen listeden büro tarafından belirleneceği; ancak tarafların listede yer alan herhangi bir arabulucu üzerinde anlaşmaları hâlinde bu arabulucunun görevlendirileceği düzenlenmiştir. Buna göre, arabuluculuk bürosu kendi yargı çevresindeki komisyonun listesinden bir arabulucu görevlendirecektir (HUAK m. 18/A, 3). Dolayısıyla, arabulucunun atamasını yapan büro ile listesinde kayıtlı olduğu komisyonun bulunduğu büronun aynı büro olması gerekir.

Yine arabuluculuk bürosu kurulmayan yerde büronun görevi adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonunca görevlendirilen sulh hukuk mahkemesi yazı işleri müdürlüğü tarafından yerine getirilecek (HUAK m. 28/3) ve arabuluculuk başvurusu, büronun kurulmadığı yerlerde görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne yapılacaktır (HUAK m. 18/A, 4). Böylece, başvurunun yazı işleri müdürlüğüne yapıldığı durumlarda, yetki itirazı ileri sürüldüğü takdirde, yetki itiraz hak-

arabuluculuk bürosunu belirleyip kesin olarak karara bağlar ve dosyayı adliye arabuluculuk bürosuna iade eder. Yetki itirazına ilişkin inceleme yapılırken mahkemece atamayı yapan büro değil görevlendirilen arabulucunun listesinde kayıtlı bulunduğu komisyon dikkate alınır.” hükmünü içermektedir. Söz konusu düzenleme dikkatle bakıldığında görevlendirmeyi yapan büronun yetkisinin tayininde dikkate alınması gerekli kriterlerin belirlendiği, bu yetki itirazını inceleyecek mahkemenin hangi mahkeme olduğunun açıkça belirtilmediği ancak dosyanın derhâl ilgili sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere büroya teslim edileceğinden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Dosya kapsamından, arabulucu olarak atanan ...’in bağlı bulunduğu komisyonun İstanbul Arabuluculuk Bürosu olduğu anlaşıldığından, uyuşmazlığın İstanbul Anadolu 2. Sulh Hukuk Mahkemesinde çözümlenmesi gerekmektedir...” Yargıtay 5. Hukuk Dairesi, E: 2021/461, K: 2021/4337, T: 29.03.2021 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi).

kında karar verecek olan sulh hukuk mahkemesi zaten arabulucuyu görevlendiren yazı işleri müdürlüğünün bağlı olduğu sulh hukuk mahkemesi olacaktır.

Kanımızca; her ne kadar arabulucu, arabuluculuk bürosunun yetkili olup olmadığını kendiliğinden dikkate alamayacak olsa da yetki itirazı üzerine dosyayı derhal kararı verecek olan sulh hukuk mahkemesine kendisi gönderebilmelidir. Zira, dosyayı sulh hukuk mahkemesine göndermek üzere büroya teslim etmesi, arabuluculuk bürosunun iş yükü de dikkate alındığında, arabuluculuk sürecinin uzamasına sebebiyet verebilecektir.

IV. YETKİ İTİRAZI HAKKINDA KARAR VE SONUÇLARI

Arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edildiği takdirde, arabuluculuk bürosu tarafından dosya kendisine gönderilen sulh hukuk mahkemesinin, dosya üzerinden yapacağı inceleme ile en geç bir hafta içerisinde yetkili büroyu kesin olarak karara bağlayacağı kabul edilmiştir (HUAK m. 18/A, 8). Aynı hükümde mahkemenin yapacağı incelemede harç alınmayacağı da düzenlenmiştir. Öncelikle, mahkemenin yetki itirazı hakkında yapacağı incelemenin dosya üzerinden yapılmasının isabetli olmadığını ifade etmek gerekir. Zira, mahkemenin yetki itirazı hakkında vereceği kararın kesin olduğu hususu da dikkate alındığında, en azından mahkemenin tarafları çağırıp duruşmada dinledikten sonra; taraflar gelmediği takdirde ise dosya üzerinden karar verebilmesi daha yerinde olurdu. Zira, bu haliyle arabuluculuk başvurusunda bulunan tarafın yetki itirazına karşı cevap verme imkanı bulunmadığından, hukukî dinlenilme hakkına aykırılık da gündeme gelebilecektir⁴⁵. Mahkemenin yetki itirazı hakkında vereceği kararın kesin olması, dava açılmadan önce başvuru zorunlu bir süreç olarak arabuluculuk faaliyetinin uzamasına engel olması bakımından önemlidir. Ancak belirttiğimiz gibi, mahkemenin kesin olarak vereceği bir kararda tarafları dinlemesi ve özellikle de arabuluculuk başvurusu yapan tarafın yetki itirazına hukukî dinlenilme hakkının gereği olarak cevap vermesi son derece önemlidir. Ayrıca belirtilen maddede, yetki itirazının yapılmasıyla birlikte, arabulucunun dosyayı

⁴⁵ *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven* de arabulucuya başvuran tarafın hiç görüşü alınmadan dosyanın doğrudan önce arabuluculuk bürosuna oradan da sulh hukuk mahkemesine gönderilmesinin sorunlu olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven*, s.162.

derhal sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere büroya teslim edeceği düzenlendiğinden, dosyanın henüz kararı verecek olan sulh hukuk mahkemesine gelmeden önceki aşamada da başvuran tarafın yetki itirazına karşı cevap verme imkanının olmadığını söylemek mümkündür.

Kanımızca; yukarıdaki açıklamalarımızda yer verdiğimiz gibi, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin kurallar uyuşmazlıktaki yetkili mahkemeye ilişkin kuralları esas aldığından⁴⁶, yetki itirazının mahkemece incelenip karara bağlanması isabetlidir. Ancak mahkemenin yetki itirazı hakkında vereceği kararın kesin olması dikkate alındığında, incelemenin dosya üzerinden değil, tarafların duruşmaya davet edilip dinlendikten sonra verilmesi yerinde olacaktır. Zira, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin kurallar mahkemenin yetkisine ilişkin kuralları esas aldığına göre, yetkinin kesin olmadığı hallerde ilk itiraz olarak ileri sürülen yetki itirazı ön sorunlar gibi incelenip karara bağlanacağından (HMK m. 117/3)⁴⁷ ve mahkemenin gerektiğinde tarafları davet edip dinledikten sonra kararını verebilmesi mümkün (HMK m. 164/2) olduğundan, arabuluculuk itirazının incelenmesinde de aynı esasın kabul edilmesi gerektiği kanısındayız.

HUAK m. 18A/8 uyarınca, mahkemenin yetki itirazını en geç bir hafta içerisinde kesin olarak karara bağlayacağı belirtilmiştir. Belirtilen hükümdeki bir haftalık sürenin, mahkemeye ilişkin bir süre olması sebebiyle, düzenleyici nitelikte olduğunu ve bir haftadan sonra verilen kararın da geçerli olduğunu ifade etmek gerekir⁴⁸. Ancak en geç bir hafta olarak belirlenen sürenin ihmal veya kasten uzaması sonucu HMK m. 46/1, e uyarınca, hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması sebebiyle, hakim sorumluluğu sebebiyle devlete karşı tazminat davası açılması da gündeme gelebilir⁴⁹.

⁴⁶ Bkz yukarıda I başlıklı bölüm dn. 18 ve III başlıklı bölüm dn. 41.

⁴⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.252; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s.195; Kuru/Aydın, s.76.

⁴⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.184; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s.284; Görğün/Börü/Kodakoğlu, s.148; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.131.

⁴⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.184; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s.284; Görğün/Börü/Kodakoğlu, s.148; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s.103, s.131.

HUAK Yönetmeliği m. 25/4'te, mahkemenin yetki itirazına ilişkin inceleme yaparken, atamayı yapan büronun değil; görevlendirilen arabulucunun listesinde kayıtlı bulunduğu komisyonun dikkate alınacağı belirtilmiştir. Ancak yönetmelikteki belirtilen düzenleme, yetki itirazına ilişkin HUAK m. 18/A, 8'de yer almamaktadır. Kanımızca; belirtilen hükmün, yetkili arabuluculuk bürosunun belirlenmesine ilişkin kuralı düzenleyen HUAK m. 18/A, 4 karşısında uygulanma kabiliyeti bulunmamaktadır. Nitekim, HUAK m. 18/A, 4'te açıkça, yetkili arabuluculuk bürosu, uyuşmazlığın konusuna göre yetkili mahkemenin bulunduğu yer arabuluculuk bürosu olarak kabul edilmiştir. Buna göre, mahkeme, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin itirazı incelerken, uyuşmazlığın konusuna göre yetkili olan mahkemeyi belirleyen kurallara bakacaktır. Ayrıca, arabulucunun görevlendirmeyi yapan büronun yetkili olup olmadığını kendiliğinden dikkate alamayacağı ve karşı tarafın arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz edebileceği ilişkin HUAK m. 18/A, 8 hükmüne göre, yetki itirazının konusunu arabulucuyu görevlendiren arabuluculuk bürosunun yetkili olup olmadığı oluşturacaktır⁵⁰.

Sulh hukuk mahkemesinin yetki itirazını kesin olarak karara bağladıktan sonra dosyayı büroya iade edeceği ve mahkeme kararının büro tarafından 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre taraflara tebliğ edileceği düzenlenmiştir. Kanımızca; yukarıda⁵¹ arabuluculuk bürosunca yetki itirazı üzerine dosyanın mahkemeye gönderilmesine gerek olmadan, doğrudan arabulucunun dosyayı

⁵⁰ Yine HUAK m. 18/A, 5'te düzenlenen; "Arabulucu, komisyon başkanlıklarına bildirilen listeden büro tarafından belirlenir. Ancak tarafların listede yer alan herhangi bir arabulucu üzerinde anlaşmaları hâlinde bu arabulucu görevlendirilir." ile HUAK m. 18/A, 3'te düzenlenen; "Daire Başkanlığı, sicile kayıtlı arabuluculardan bu madde uyarınca arabuluculuk yapmak isteyenleri, varsa uzmanlık alanlarını da belirterek, görev yapmak istedikleri adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonlarına göre listeler ve listeleri ilgili komisyon başkanlıklarına bildirir. Komisyon başkanlıkları, bu listeleri kendi yargı çevrelerindeki arabuluculuk bürolarına, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise görevlendirecekleri sulh hukuk mahkemesi yazı işleri müdürlüğüne gönderir." hükümleri uyarınca, arabulucunun, zaten listesinde kayıtlı olduğu komisyonun yargı çevresindeki arabuluculuk bürosu tarafından görevlendirileceğinden, yetki itirazının konusunu arabulucuyu görevlendiren arabuluculuk bürosunun yetkisi olacaktır.

⁵¹ Bkz. yukarıda III başlıklı bölüm.

mahkemeye gönderebilmesi gerektiğini belirttiğimiz gibi, mahkemenin de yetki itirazına ilişkin kararını taraflara kendiliğinden tebliğ etmesi yerinde olur.

Mahkemenin yetki itirazının reddine veya kabulüne ilişkin verdiği kararın sonuçları da HUAK 18/A, 8'de belirtilmiştir. Buna göre, yetki itirazının reddi durumunda büronun aynı arabulucuyu tekrar görevlendireceği düzenlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, mahkeme arabulucuyu görevlendiren büronun yetkili olduğuna kanaat getirmesi durumunda, yetki itirazını reddedeceğinden, aynı büro ve aynı arabulucunun görevine devam etmesi gerekir. Ancak kanun koyucu bu durumda, büronun aynı arabulucuyu tekrar görevlendireceğini dikkate alarak, arabulucunun görev süresini düzenleyen 18/A, 9'daki üç haftalık sürenin, yeni görevlendirme tarihinden başlayacağını belirtmiştir. Kanımızca; aynı arabulucunun görevlendirilmesi, yetki itirazından önce başlanmış olan arabuluculuk faaliyetine kaldığı yerden devam edilmesi bakımından önemlidir⁵². Aksi halde, yeni bir arabulucu görevlendirildiğinde, ilk arabulucu tarafından yetki itirazının yapıldığı zamana kadar yapılan iş ve işlemlerin yeniden yapılacağı dikkate alındığında, zaten yetki itirazı sebebiyle uzayan arabuluculuk sürecinin daha da uzaması söz konusu olabilecektir.

Mahkemenin yetki itirazını kabul etmesi durumunda ise arabuluculuk bürosunun mahkemenin kararını taraflara tebliğinden itibaren bir hafta içerisinde yetkili büroya başvurulduğu takdirde, yetkisiz büroya başvuru tarihinin yetkili büroya başvuru tarihi kabul edileceği düzenlenmiştir. Buna göre, yetkisizlik kararı kendisine tebliğ edilen taraf, bu kararın tebliğinden itibaren bir hafta içerisinde mahkemenin kararında yetkili olduğunu belirttiği büroya başvurursa, arabuluculuk başvuru tarihi olarak yetkisiz büroya yapılan başvuru tarihi esas alınacaktır. Böylece, yetkisiz arabuluculuk bürosuna başvurulmasından son tutanağın düzenlendiği tarihe kadar geçen sürede zamanaşımı duracak ve hak düşürücü süreler işlemeyecektir (HUAK m. 18/A, 15). Yetkili olduğuna mah-

⁵² HUAK m. 18/A, 8 ile aynı düzenlemenin yer aldığı İMK m. 3/9'un gerekçesinde; arabulucu tarafından tarafların iletişim bilgilerine ulaşıldığı, tarafların davet edildiği ve ilk toplantının yapıldığı varsayılarak bu aşamaları gerçekleştiren arabulucunun görevine devam etmesinde fayda görüleceği belirtilmiştir. Bu konuda bkz. İMK m.3'ün gerekçesi.

keme kararı ile kesin olarak karar verilen büroya başvurulması ile yetkili büro, kendi yargı çevresindeki komisyon başkanlıklarından gönderilen listeden (HUAK 18/A, 3) arabulucuyu belirleyerek görevlendirecektir (HUAK 18/A, 5).

Ayrıca HUAK Yönetmelik m. 25/4'te yetkisiz arabuluculuk bürosu tarafından görevlendirilen arabulucuya da kararın bildirileceği ve arabulucunun sistem üzerinden görevini sonlandıracağı ve arabulucunun bundan önceki hizmetleri sebebiyle, (HUAK Yönetmelik m. 26/2 hükmü uyarınca) ücrete hak kazanacağı düzenlenmiştir.

V. YETKİYE İLİŞKİN DÜZENLEMELERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Öncelikle, yetkiye ilişkin düzenlemelere karşı yapılan eleştirilerin, iş uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuğu düzenleyen hükümlere yönelik olduğunu söylememiz gerekir. Nitekim, HUAK m. 18/A, 8 düzenlemesi ile paralel bir düzenleme olan⁵³ iş uyuşmazlıkları bakımından zorunlu arabuluculukta yetki itirazı ile ilgili İMK m. 3/9 hükmü, öğretide çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bir görüşe göre⁵⁴, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin hükümlerin, arabuluculuk kurumu ile bağdaşmadığı ve uyuşmazlıkların sürüncemede kalmasına sebebiyet verecek nitelikte olduğu; zira, arabuluculuk bürosunun yetki sorununu çözmek için tekrar mahkemeye başvurulmasının öngörülmesinin süreci uzattığı ileri sürülmektedir. Bu görüşü ileri süren *Erdoğan*'a göre, olması gereken ya denetim ihtiyacının karşılanması açısından arabuluculuk bürosuna başvurunun aranması; ancak Türkiye'deki herhangi bir büroya başvurunun yeterli kabul

⁵³ 7155 sayılı Kanun'la, HUAK'a eklenen m. 18/A düzenlemesi ile dava şartı arabuluculuk usulünün İMK'ya paralel bir düzenleme olduğu ve HUAK m. 18/A, 1 hükmü ile İMK m. 3 düzenlemesi yürürlükten kalkmadığından, m. 18/A'nın genel bir usul olarak birlikte yürürlüğe girdiği hakkında bkz. *Yazıcı*, s.343; Ayrıca m. 23 ile kabul edilen HUAK m. 18/A hükmünün, yaklaşık bir yıldır başarılı bir şekilde uygulanan 7036 sayılı İMK'nın m. 3 düzenlemesini esas aldığına ilişkin olarak bkz. 7155 sayılı Kanun m. 23'ün gerekçesi; Ancak öğretide *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven*, İMK'da yer alan zorunlu arabuluculuğa ilişkin hükümlerin kaldırılarak karışıklığa son verilmesi, HUAK'ın genel düzenleme olarak tüm zorunlu arabuluculuk alanlarında uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu konuda bkz. *Ekmekçi/Özkes/Atalı/Seven*, s.127.

⁵⁴ *Erdoğan*, s.1219; Aynı yönde bkz. *Azaklı Arslan*, s.153.

edilmesi ya da tarafların doğrudan arabulucuya başvurabilmelerine olanak sağlanmasıdır⁵⁵.

Öğretide bir başka görüş⁵⁶ ise, zorunlu arabuluculuktaki yetkiye ilişkin düzenlemeleri, özellikle belirtilen hükümlerin sürelerle ilişkin belirsizlikleri içermesi sebebiyle eleştirmektedir. Buna göre, yetki itirazı üzerine arabulucunun dosyayı derhal teslim etmesi gereken durumundaki derhal ifadesinin açıklık taşımadığı, yine büronun dosyayı sulh hukuk mahkemesine göndereceği süre ve yetki itirazının reddi durumunda önceki arabulucunun görevlendirileceği sürenin belirli olmaması, ayrıca yetki itirazının kabulünde ise sürenin yeniden başlamasının, bireyin mahkemeye başvurma hakkından mahrum kalacağı sürenin uzamasına neden olacağı ifade edilmektedir⁵⁷. Bu görüşü göre *Namlı*⁵⁸, yetki itirazının doğrudan sulh hukuk mahkemesine yapılmasının ve mahkemenin dosyayı doğrudan yetkili arabuluculuk bürosuna göndermesine ilişkin düzenleme yapılmasının süreci kısaltacağı ve mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesinin önleneyeceğini ileri sürmektedir. *Korkmaz*⁵⁹ da yetki itirazının ileri sürülmesi ve incelenmesindeki sürelerin belirsizliği ile ilgili eleştirilere dikkat çekerek, arabulucuya başvuru tarihinin hak düşürücü süreler ve zamanaşımı bakımından önemli olması sebebiyle, uyuşmazlığın çözümünün sürüncemede bırakılmaması için süreler ve kötü niyetle yapılan yetki itirazlarına ilişkin kanunda gerekli düzenlemelerin yapılmasının yerinde olacağını ileri sürmektedir.

⁵⁵ **Erdoğan**, s.1220.

⁵⁶ Bu konuda bkz. **Namlı, Mert** (2018) “Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İş Uyuşmazlıklarında Zorunlu Arabuluculuğun Mahkemeye Erişim Hakkı ile İlişkisi”, *İş Hukuku ve Sosyal Güvenli Hukuku Dergisi*, C:15, S:60, s.1295- 1328, s.1317; Aynı yöndeki eleştiriler için bkz. **Korkmaz**, s.884.

⁵⁷ **Namlı**, s.1317; Belirtilen görüş, İMK m. 3 hükmünü dikkate alarak mahkemenin karar vereceği sürenin de belirsiz olmasını eleştirmektedir. Ancak, HUAK m 18/A, 8 hükmü, dava şartı arabuluculuğa ilişkin genel usulü düzenlediğinden ve mevcut hükümde mahkemenin yetki itirazını en geç bir hafta içerisinde karara bağlayacağı yer aldığından, bu eleştirinin konusuz kaldığını söylemek mümkündür.

⁵⁸ **Namlı**, s.1317.

⁵⁹ **Korkmaz**, s.884.

Zorunlu arabuluculukta yetkiye ilişkin düzenlemelerle ilgili olarak öğretide ileri sürülen görüşlere karşı yukarıdaki bölümlerde yer yer açıklamalarda bulunmakla birlikte, bu kısımda birkaç hususun üzerinde durmak gerektiği kanısındayız. Şöyle ki; öncelikle zorunlu arabuluculuk bakımından kabul edilen yetkiye ilişkin düzenlemelerdeki sürelerin belirli olması, tarafların mahkemeden elde etmek isteyecekleri hukukî korumanın gecikmemesi için önemlidir. Ancak zaten mevcut düzenlemede yer alan arabuluculuk bürosunun yetkisine itirazın en geç ilk toplantıda ileri sürülebileceğine, arabulucunun derhal dosyayı ilgili sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere büroya teslim edeceğine ve yetki itirazını inceleyecek mahkemenin en geç bir hafta içinde karar vermesi gerektiğine ve bu kararın kesin olmasına ilişkin hükümlerden, kanun koyucunun, yetki itirazının sürüncemede kalmayacak şekilde mümkün olduğunca makul bir sürede incelenip karara bağlanmasını kabul ettiğini söylemek mümkündür. Bunun dışında, yetki itirazının ileri sürülmesi ve incelenmesi sırasında her aşamanın net ve kesin bir şekilde süreye bağlanması, mahkemelerin ve arabuluculuk bürolarının iş yükü düşünüldüğünde, uygulama kabiliyeti zor görünmektedir. Ayrıca mahkemelere ilişkin kabul edilen sürelerin düzenleyici olduğu hususu da dikkate alındığında⁶⁰, mahkeme için kabul edilen süreden sonra yapılan işlem geçerli olacağından, kanunda belirlenen süre pratikte sonuç doğurmayacaktır.

Öğretideki eleştirileri dikkate alarak üzerinde durmak istediğimiz diğer bir husus da, yukarıda⁶¹ belirttiğimiz gibi, zorunlu arabuluculuk için kabul edilen yetki (ve yetki itirazı) ile ilgili düzenlemelerin, mahkemelerin yetkisine ilişkin yapılan düzenlemelerle paralel olmasıdır. Ancak zorunlu arabuluculuk bakımından kabul edilen düzenlemelerin, arabuluculuğun doğasına da uygun olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak mahkeme yargısı için kabul edilen tüm kuralların, arabuluculuk için de geçerli olabileceğini söylemek mümkün değildir. Nihayetinde her iki yöntem de farklı usûl ve kurallara tabidir. Bu bağlamda, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin itirazın doğrudan mahkemeye yapılmasına ilişkin bir düzenlemeye gerek olmadığını ifade edebiliriz. Zira, arabuluculuk başvurusunun arabuluculuk bürosuna yapılacağı (HUAK m. 18/A, 4) ve arabuluculuk

⁶⁰ Bkz. yukarıda IV başlıklı bölüm dn. 48.

⁶¹ Bkz. yukarıda I ve III başlıklı bölümler.

faaliyetinin görevlendirilen arabulucu ile başlayacağı (HUAK m. 18/A, 5) dikkate alındığında, arabuluculuk bürosunun yetkisine ilişkin itirazın da bu süreçte görevlendirilen arabulucuya yapılması yerindedir. Kaldı ki, zaten arabulucu yetki itirazı hakkında karar veremeyeceğinden, dosyayı derhal büroya teslim edecektir. Ancak burada yukarıda⁶² belirttiğimiz gibi, arabulucunun dosyayı kendisinin sulh hukuk mahkemesine gönderebilmesi yerinde olacaktır.

Yine kanımızca da isabetli olarak, arabuluculuk başvurusunun yapılacağı büronun yetkisi, mahkemenin yetkisine göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla, arabuluculuk başvurusunun başvuran tarafının isteğine göre, herhangi bir arabuluculuk bürosuna yapılabilmesini kabul etmek, arabuluculuk faaliyetinde taraflar arasındaki usûli eşitliği bozabilecektir. Zira, özellikle iş uyuşmazlıkları, tüketici uyuşmazlıkları gibi zayıf tarafın korunmasının önemli olduğu uyuşmazlıklarda, bu duruma daha çok dikkat etmek gerekecektir⁶³. Ayrıca yalnızca bu tür uyuşmazlıklarda değil, zorunlu arabuluculuk kapsamına giren bütün uyuşmazlıklar bakımından, karşı tarafının da arabuluculuk faaliyetinde görevli olacak büronun yetkisi konusunda söz hakkına sahip olması gerekir. Nitekim uyuşmazlığın konusu veya tarafları ile ilgisi olmayan bir yerdeki arabuluculuk bürosuna başvuru yapılması ihtimalinde, karşı tarafa yetkiye itiraz etme hakkı tanınmaması durumunda, uyuşmazlığın tarafları eşit imkanlara sahip olamayacak ve bu durum da HUAK m. 3/2'de kabul edilen arabuluculuğun temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesine aykırılık oluşturacaktır.

SONUÇ

Zorunlu arabuluculukta yetki ile ilgili düzenlemeler, HUAK m. 18/A'da yer almaktadır. Buna göre, HUAK m. 18/A, 4'te başvurunun uyuşmazlığın konusuna göre yetkili mahkemenin bulunduğu yer arabuluculuk bürosuna, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne yapılacağı

⁶² Bkz. yukarıda III başlıklı bölüm.

⁶³ Nitekim iş uyuşmazlıklarında zorunlu arabuluculuk bakımından yetki düzenlemesi yapılırken, yetkili arabuluculuk bürosu HUAK m. 18/A, 4'ten farklı olarak İMK m. 3/5'te, başvurunun karşı tarafın, karşı taraf birden fazla ise bunlardan birinin yerleşim yerindeki veya işin yapıldığı yerdeki arabuluculuk bürosuna, arabuluculuk bürosu kurulmayan yerlerde ise görevlendirilen yazı işleri müdürlüğüne yapılacağı şeklinde düzenlenmiştir.

düzenlenmiştir. Belirtilen hükme göre, başvuru sahibinin başvuruyu yapacağı yetkili büro, asıl uyuşmazlık bakımından yetkili olan mahkemeye göre belirlenecektir. Dolayısıyla, zorunlu arabuluculuk kapsamına giren uyuşmazlıklar bakımından başvurunun yapılacağı arabuluculuk bürosu için HMK’da yer alan yetki ile ilgili hükümlere göre önce yetkili mahkeme belirlenecek; sonra ise yetkili olduğu kabul edilen mahkemenin bulunduğu yerdeki arabuluculuk bürosuna başvuru yapılabilecektir. Bu bakımından, yetkili arabuluculuk bürosunun belirlenmesinde, HMK’da yer alan genel ve özel yetkiye ilişkin hükümlerin uygulanacağını söylemek gerekir.

Zorunlu arabuluculuğa ilişkin olarak kabul edilen diğer önemli bir düzenleme ise başvurunun yapıldığı arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraza ilişkindir. HUAK m. 18/A, 8’de yetki itirazın usûlü ve yetki itirazı hakkında verilecek kararlar ilgili olarak ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, arabuluculuk bürosu ve arabulucu, büronun yetkisini kendiliğinden dikkate alamayacak; yetki itirazı yalnızca karşı tarafça en geç ilk toplantıda yapılabilecektir. Mevcut düzenlemeye göre, yetkinin kesin olmadığı davalarda yetki itirazının ilk itiraz olarak davalı tarafından ileri sürülebileceğine ilişkin HMK m. 19/2 hükmü ile paralel bir düzenleme yapılmıştır. Dolayısıyla, arabuluculuk bürosunun yetkisine itiraz eden tarafın da tıpkı mahkemenin yetkisine itiraz eden davalı gibi, itirazında yetkili gördüğü büroyu belirtmesi gerekecektir.

Arabuluculuk bürosunun yetkisine usulüne uygun olarak yapılan bir itiraz üzerine, arabulucu derhal dosyayı ilgili sulh hukuk mahkemesine gönderilmek üzere büroya teslim edecektir. Buna göre, yetki itirazı hakkında karar verecek olan merci, sulh hukuk mahkemesidir. Kanımızca; HUAK m. 28/3 hükmü uyarınca, yetki itirazı hakkında karar verecek olan sulh hukuk mahkemesi, arabulucuyu görevlendiren arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenen sulh hukuk mahkemesidir.

Arabuluculuk bürosu tarafından dosya kendisine gönderilen sulh hukuk mahkemesinin, dosya üzerinden yapacağı inceleme ile en geç bir hafta içerisinde yetkili büro hakkında kesin olarak karar vereceği düzenlenmiştir. Kanımızca; mahkemenin yetki itirazı hakkında vereceği karar kesin olduğundan, mahkemenin tarafları davet edip duruşmada dinledikten sonra, tarafların gelmemesi durumunda ancak dosya üzerinden karar verebilmesi yerinde olurdu.

HUAK m. 18A/8'de mahkemenin yetki itirazını en geç bir hafta içerisinde kesin olarak karara bağlayacağı belirtildiğinden, bir haftalık sürenin, mahkemeye ilişkin bir süre olması sebebiyle, düzenleyici olduğunu ve bir haftadan sonra verilen kararın da geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Yine belirtilen düzenlemeye göre, sulh hukuk mahkemesi, yetki itirazını kesin olarak karara bağladık-tan sonra dosyayı büroya iade edecek ve mahkeme kararı büro tarafından 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre taraflara tebliğ edilecektir. Kanımızca; mahkemenin yetki itirazına ilişkin kararı, yetkisiz büroya göndermek yerine, taraflara kendiliğinden tebliğ etmesinin kabul edilmesi yerinde olur.

Mahkeme tarafından yetki itirazının reddi durumunda, büro tarafından aynı arabulucu tekrar görevlendirileceğinden, arabulucunun HUAK m. 18/A, 9'daki üç haftalık görev süresi de yeni görevlendirme tarihinden başlayacaktır. Bu bakımdan, arabuluculuk faaliyetin yetki itirazı yapılmadan önce başlayan aynı arabulucu ile devam etmesi önemlidir. Mahkeme, yetki itirazını kabul ettiği takdirde, taraflar, arabuluculuk bürosunca mahkeme kararının kendilerine tebliğinden itibaren bir hafta içerisinde yetkili arabuluculuk bürosuna başvurursa, arabuluculuk başvuru tarihi olarak yetkisiz büroya yapılan başvuru tarihi kabul edilecektir. Dolayısıyla, yetkisiz arabuluculuk bürosuna başvurulmasından, son tutanağın düzenlendiği tarihe kadar geçen sürede zamanaşımının ve hak düşürücü sürelerin işleminin önüne geçilmiş olacaktır.

Zorunlu arabuluculukta yetki ile ilgili kabul edilen düzenlemeler, öğretilerde çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Buna göre, belirtilen hükümlerin arabuluculuk kurumu ile bağdaşmadığı, uyuşmazlıkları sürüncemede bıraktığı, mevcut düzenlemelerdeki sürelerin belirsiz oluşu eleştirilerin konusu oluşturmakta ve bununla ilgili çözüm önerileri sunulmaktadır. Kanımızca; mevcut düzenlemele-re göre, yetki itirazının incelenmesi bakımından birçok aşamaya ilişkin süreler belirli olup, sürece ilişkin açık hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca, arabuluculuk başvurusunun herhangi bir arabuluculuk bürosuna yapılabilmesini kabul etmek ve karşı tarafa yetkiye itiraz etme hakkının tanınmaması HUAK m. 3/2'de kabul edilen arabuluculuğun temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesine aykırılık ola-cağından, zorunlu arabuluculukta yetkiye ilişkin hükümlerin mahkemenin yet-kisine ilişkin düzenlemelere göre yapılması da isabetli olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkan, Mine** (2017) “Mahkemeler”, Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. I, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.109-337.
- Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder/Taşpınar Ayvaz, Sema/Hanağası, Emel** (2022) Medenî Usûl Hukuku, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Atalı, Murat/Ermenek, İbrahim/Erdoğan, Ersin** (2022) Medenî Usûl Hukuku, 5. Bası, Ankara, Yetkin.
- Atalı, Murat** “Zorunlu Arabuluculuğun Yargılama Hukuku Bakımından Ortaya Çıkarıldığı Sorunlar”: Erdoğan, Ersin (Editör), Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, 6-7 Aralık 2018, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Azıklı Arslan, Betül** (2018) Medenî Usûl Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk, Ankara, Yetkin.
- Budak, Ali Cem** (2019) “Ticari Davalarda Dava Şartı Olarak Arabuluculuk”, Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, C:15, S:42, s.25-40.
- Budak, Ali Cem/Karaaslan, Varol** (2022) Medenî Usûl Hukuku, 6. Bası, İstanbul, Filiz.
- Doğar, Mehmet** (2020) “Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk Süreci”: Adıgüzel, Selminaz (Editör), İstanbul, Legal, s.169-202.
- Ekmekçi, Ömer/Özekes, Muhammet/Atalı, Murat/Seven, Vural** (2019) Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, 2. Baskı, İstanbul, Oniki Levha.
- Erdoğan, Ersin** (2017) “7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu’nda Öngörülen Zorunlu Arabuluculuk ve Hak Arama Özgürlüğü Açısından Değerlendirilmesi”, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, C:14, S:55, s.1211-1242.
- Görgün, Şanal/Börü, Levent/Kodakoğlu, Mehmet** (2022) Medenî Usûl Hukuku, Tamamen Değiştirilmiş ve Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Karademir Aydemir, Dilek** (2019) Medeni Usul Hukukunda Mahkemelerin Yetkisi, 2. Baskı, Ankara, Adalet.
- Kısmet Kekeç, Elif** (2014) Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, 6325 Sayılı Kanuna Göre Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, Adalet.
- Koçyiğit, İlker/Bulur, Alper** (2019) Ticari Uyuşmazlıklarda Dava Şartı Arabuluculuk, Birinci Baskı, Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü Arabuluculuk Daire Başkanlığı Yayını.
- Korkmaz, Ezgi** (2020) “İş Hukukunda Dava Şartı Arabuluculuk: Güncel Sorunlar ve Tartışmalar”, Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, C:16, S:47, s.861-928.

- Kuru, Baki/Aydın Burak** (2022) İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, 7. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Namlı, Mert** (2018) “Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İş Uyuşmazlıklarında Zorunlu Arabuluculuğun Mahkemeye Erişim Hakkı ile İlişkisi”, İş Hukuku ve Sosyal Güvenli Hukuku Dergisi, C:15, S:60, s.1295-1328.
- Özbek, Mustafa Serdar** (2013) Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Özekes, Muhammet** “Zorunlu Arabuluculuğun Hak Arama Özgürlüğü ve Arabuluculuk İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi “Zorunlu Arabuluculuğa Eleştirel Bir Yaklaşım”: Erdoğan, Ersin (Editör), Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu, 6-7 Aralık 2018, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Özekes, Muhammet** (2017) “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları”, Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. III, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.2801-2846.
- Özmumcu, Seda** (2016) “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Zorunlu Arabuluculuk Sistemine Genel Bir Bakış”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C:74, S:2, s.807-842.
- Pekcanitez, Hakan** (2017) “Medenî Usûl Hukukuna İlişkin Genel Bilgiler”: Pekcanitez, Hakan/Özekes, Muhammet/Akkan, Mine/Taş Korkmaz, Hülya (Editörler), Pekcanitez Usûl Medeni Usûl Hukuku C. I, 15. Bası, İstanbul, On İki Levha, s.1-75.
- Pekcanitez, Hakan/ Atalay, Oğuz/Özekes, Muhammet** (2022) Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, 10. Bası, İstanbul, On İki Levha.
- Tanrıver, Süha** (2022) Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Arabuluculuk, Tümüyle Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 2. Bası, Ankara, Yetkin.
- Tanrıver, Süha** (2021) Medenî Usûl Hukuku Cilt I Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, Yetkin.
- Taşpolat Tuğsavul, Melis** (2012) Türk Hukukunda Arabuluculuk (6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Çerçevesinde), Ankara, Yetkin.
- Yazıcı, Çiğdem** (2020) “Türkiye’de Arabuluculuğun Gelişimi”, Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi, C:9, S:2, s.313-352.
- Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi.